

МІСІЯ НОВОСЛОБІДСЬКОГО КОЗАЦЬКОГО ПОЛКУ

(Рецензія на книгу: *Дідик С.С. Новослобідський козацький полк (1753-1764)*. – К., 2013. – 188 с.)

18-й випуском серія видань «Запорозька спадщина» поповнилася цікавим дослідженням С. Дідика про одне зі штучних козацьких формувань, підпорядкованих російському уряду. Мова йде про Новослобідський козацький полк, що проіснував всього 11 років – з 1753 р. по 1764 р. Його існування, як правило, досі зазначалося у зв'язку з проблемою заселення Південної України та наступом царизму на запорозькі вольності, втім числі й через поселення на пограниччях Запорожжя іноземців і утворення з них адміністративно-територіальних одиниць Нова Сербія та Слов'яносербія. У рецензованій книзі стисло, але із зазначенням основних ознак, зроблено історіографічний огляд висвітлення історії утворення і функціонування Новослобідського козацького полку, починаючи від праць А.О. Скальковського і Гавриїла (Розанова) до праць В.О. Пірка та О.М. Посунько, опублікованих наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. Автор наглядно показав, що незважаючи на розкриття дослідниками цілої низки аспектів процесу формування, функціонування та реорганізації Новослобідського козацького полку, загалом його історія досі залишалася «периферійним сюжетом», якого не можна було уникнути, вивчаючи більш широкі проблеми, як-от: заселення Південної України, Запорозька Січ останніх часів її існування, гайдамацький рух на Правобережній Україні тощо.

У рецензованому дослідженні автор використав широке коло історичних джерел – опублікованих та архівних. З-поміж них найцінніші для відтворення історії Новослобідського козацького полку «Архів фортеці Св. Єлисавети», що зберігається в Інституті рукопису НАН України ім. В.І. Вернадського (23 тис. справ), матеріали Одеського товариства історії та старожитностей, документи з фондів ЦДІАУ у Києві, державних обласних архівів Дніпропетровської та Херсонської областей, матеріали фондів Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д.І. Яворницького тощо. Використані також опубліковані законодавчі акти і розпорядження російського уряду та наративні джерела. Все це дало автору змогу ґрунтовно відтворити історію Новослобідського козацького полку.

Книга складається зі вступу, трьох розділів, висновків та додатків.

Перший розділ відведено під з'ясування мети створення та правових засад існування полку, визначення його території, характеристики його взаємин з Гетьманщиною, Запорозькою Січчю та новоутвореною Новою Сербією. Тут же розглядаються питання про ліквідацію Новослобідського козацького полку як окремої адміністративно-територіальної одиниці у зв'язку зі створенням Новоросійської губернії. Власне, С. Дідик на початку розповіді про нетривале існування і долю цього полку формулює те, що далі в

параграфі розкривається на підставі документів: «Новослобідський козацький полк став однією з перших адміністративних одиниць, на яких були випробувані методи централізаторської політики царизму. Новослобідський полк і Нову Сербію було об'єднано в одну нову адміністративно-територіальну одиницю – Новоросійську губернію. Сам полк було перетворено на поселеній пікінерний полк російської армії, а козацтво полку було переведено в пікінери»¹. Причини злиття різних адміністративно-територіальних утворень в одне автор вбачає в їх неефективності як засобів досягнення планованої урядом мети та в численних зловживаннях командира Новослобідського корпусу І. Хорвата. А саме об'єднання в одну структуру передбачало крок до ліквідації залишків автономного устрою козацької України².

В наступному розділі С. Дідик розглядає адміністративно-територіальний та військовий устрій Новослобідського козацького полку, що складався з 26 сотень, які на зразок Гетьманщини, іменувалися за назвами поселень як центрів сотень. Тут же розглядається питання структури управління та функціональні обов'язки посадових осіб. На підставі аналізу численних джерел, автор дійшов висновку, що заміщення старшинських посад базувалося на двох принципах: формальної виборності козацької старшини (контрольованої владою) та її призначення російським військовим командуванням. В той же час, автор зазначає елементи, які свідчать про схожість внутрішнього устрою Новослобідського полку з устроєм Гетьманщини і Слобожанщини.

Оскільки Новослобідський полк був не лише адміністративно-територіальною, але й військовою одиницею, природно, що логічним є розгляд у книзі військової служби козаків, які разом з тим виконували і суто поліцейні функції, зокрема, мали боротися з гайдамацтвом (що наближалось до свого апогею у формі Коліївщини) і втікачами на Запорозжя, затримували злочинців, які втекли з-під варти тощо. Звичайно, найбільше свідчень збереглося стосовно участі новослобідських козаків у виловлюванні гайдамацьких ватаг чи поодиноких гайдамаків.

Автор дослідження звертає увагу читача на цікавий факт, що Новослобідський полк за весь час свого існування жодного разу не брав участі у військових походах, за винятком участі незначного числа козаків, які в складі тисячної експедиції команди Новосербського корпусу брали участь в Семилітній війні (1756-1761 рр.). В той же час, до функцій новослобідського козацтва належали розвідка та здобуття інформації про пересування супротивника на пограниччі, несення служби на форпостах, отримання розвідувальних даних на ворожій території тощо. У підсумкових міркуваннях дослідника стосовно цієї частини його праці зазначаються причини низького рівня боєздатності Новослобідського полку, головною з яких, на думку

¹ Дідик С. Новослобідський козацький полк (1753-1764). – К., 2013. – С.73.

² Там само. – С.86.

автора, була незацікавленість козаків у виконанні військової служби, оскільки російська влада так і не змогла (чи не хотіла) чітко визначити майнові права і земельні володіння козаків, що власне, було завжди умовою козацької служби.

Досить ґрунтовною в рецензованій праці автором досліджено також питання соціально-економічного порядку, як-от: чисельність, походження і соціальний склад населення, розвиток сільського господарства, ремесла, промислів і торгівлі на території Новослобідського козацького полку. У такому всебічному вигляді характеристику соціально-економічного розвитку (чи, радше, становища, зважаючи на короткий час існування полку) Новослобідського полку маємо вперше в історіографії даної проблеми.

Насамкінець, зауважимо чіткість формувань і логічність висновків, зроблених автором праці. Наведено останні з них: «Новослобідський полк став проміжною ланкою між традиційними козацькими полками і регулярними частинами російської армії. На прикладі полку російський уряд випробував механізм скасування традиційних козацьких військових одиниць та їх перетворення на армійські полки».³ Вважаємо, що зацікавлений історією козацтва читач у рецензованій книзі знайде нову для себе інформацію, добуту автором з багатьох історичних джерел.

³ Дідик С. Новослобідський козацький полк (1753-1764). – К., 2013. – С.177.